

DEN UNDERTRYKTE MANNEN: GENDERCIDE OG KJØNNSRELASJONER I MARXISTISK OG ANARKISTISK PERSPEKTIV

8

TERJE ØSTIGÅRD

ABSTRACT

In most gender analyses women have had an axiomatic position as the victims and the suppressed part. This dogma is challenged by introducing the concept *gendercide*, which is gender-selective mass killing. Throughout history millions of men have been murdered and slaughtered, but little attention has been paid to this fact. Contemporary empirical cases from Rwanda, Kosovo, Soviet, and Bangladesh suggest that during wars the numbers of *civilian* men which are killed are ten times higher than the numbers of women which are raped. Historically, the Roman Empire was built on slavery and military, which means suppression of men. Thus, the hypothesis is that men (or women) in power suppress other men more than women, and therefore, men in general are as much victims as women are. Finally, it is suggested that a shift from Marxist perspectives to anarchistic perspectives in gender analyses may challenge the regime that women are always the suppressed part.

INTRODUKSJON

I et politisk-feministisk perspektiv har det nesten blitt et aksiom at menn undertrykker, mens kvinner er de undertrykte. Uavhengig av hva menn faktisk gjør, har de blitt kategorisert som en enhetlig gruppe – menn – og blir satt opp mot en like altomfattende gruppe – kvinner. Opprettholdelsen av eksklusive kategorier som stigmatiserer «mann» og «kvinne» er en tilsløringsmekanisme som hindrer empiriske analyser av overgrep, maktutfoldelse og undertrykking nettopp fordi mannen i utgangspunktet blir tilskrevet rollen som undertrykker, og kvinnen som den undertrykte. Dersom man fokuserer på den undertrykte mannen og menns lidelser, kan kvinner føle at deres posisjon som offer er truet, og det kan synes som om mange kvinner har problemer med å forlate en *a priori* offerrolle. Menn har også vært

undertrykte, og synliggjøringen av dette faktumet i forhistorien har vært vanskelig fordi det fins få studier av maskulinitet innen arkeologi ut fra en nyere tids kjønnsdebatt og -teori.

Hvis man er enig med Simone de Beauvoir når hun i *Det annet kjønn* sier at «Man er ikke født som kvinne, man blir det» (Beauvoir 1994a:9), så er man heller ikke født som mann – man blir det. Det er et historisk faktum at noen menn har undertrykt kvinner opp gjennom hele historien, men det betyr ikke at det kun er kvinner som har vært offer for undertrykkelse. Jeg vil derfor fokusere på to perspektiver i analyser av fortidige og nåtidige kjønnsrelasjoner som i stor grad har blitt oversett: (a) menn som undertrykker, undertrykker ofte andre menn mer enn de undertrykker kvinner, og (b) kvinner undertrykker både menn og andre kvinner. Disse perspektivene vil problematisere og underminere kvinnens posisjon som *universelt* offer. Et skifte fra et marxistisk til et anarkistisk teoretisk perspektiv kan tilføre nye aspekter til en diskurs som i stor grad er fastlåst i det tradisjonelle synet at menn undertrykker og kvinnen er den undertrykte. Flesteparten av *både* kvinner og menn har vært undertrykt opp gjennom historien.

GENOCIDE OG GENDERCIDE

Gendercide er kjønnsselektivt massemord. Begrepet ble først introdusert av Mary Anne Warren i 1985, i boken *Gendercide: The Implications of Sex Selection*. *Gendercide* er bevisst utryddelse av et bestemt kjønn innen en gruppe eller et samfunn (Warren 1985). Historisk sett har statsorganisert *gendercide* i hovedsak rammet menn – ikke kun soldater – men først og fremst sivile menn som blir kategorisert som «stridsføre». Mord på menn er så vanlig at det har blitt naturlig, og derfor har det ikke blitt problematisert i en kjønnsdebatt. Soldater skal drepe og dø – det er deres oppgave – og andre sivile menn som blir drept, innlemmes i denne krigerideologien; det er «mannlig» og «mandig» å drepe og dø. Til tross for at kvinner blir voldtatt og drept i krig og konflikter, er det i stor grad menn som er de største ofre i kjønnsselektive folkemord. Dette er et faktum som i stor grad har blitt totalt oversett. I en diskusjon om kjønnsrelasjoner og historisk utvikling har kjønnsselektivt massemord av menn vært, og er fremdeles, de største overgrepene mot menneskeheten. Undertrykking og brutalitet overfor menn kan ikke overses bare fordi de er menn. I nyere tid er det en rekke eksempler på *gendercide*:

RWANDA

Konflikten mellom hutuer og tutsier i Rwanda eksploderte i et av historiens grusomste folkemord. Anslagsvis ble mellom 800 000 og 1 000 000 mennesker drept, og tutsiene utgjorde 94 prosent av de døde. I løpet av to uker i april 1994 ble nesten en kvart million tutsier hogd i hjel, først og fremst med machete. Menn var det primære målet for nedslaktingen. Kvinner og

barn ble også drept, men i mindre målestokk. Hovedstrategien mot kvinner var voldtekt og annet misbruk som i mindre grad resulterte direkte i død (http://www.gendercide.org/case_rwanda.html). Voldtekt hadde likevel en annen grusom konsekvens, og var et like viktig våpen som macheten i folkemordet: Resultater har vist at opp til 2/3 av de voldtatte kvinnene har testet positivt på HIV (McGreal 2001). Dødsspiralen fortsetter videre også på grunn av sosiale og demografiske forhold. I Rwanda er det vanskelig for en kvinne å leve uten mann eller barn. I noen deler av Rwanda utgjør den mannlige befolkningen kun 20 prosent etter folkemordet. Denne situasjonen har gitt opphav til en institusjon kalt *kwinjira* – som kan anses som en form for mannlig prostitusjon. Flere kvinner deler på en mann for å få barn, med stor fare for selv å få HIV og AIDS (Gough 2000). I et *gendercide*-perspektiv er ett av de mest oppsiktsvekkende trekkene ved folkemordet i Rwanda den aktive deltakelsen av kvinner. Riktignok var menn som vanlig ved slike hendelser, mest delaktige i folkemordet, men her var også kvinner sterkt involvert i massakreringen. Tusenvis av kvinner deltok, og de mest brutale var ofte de med best utdannelse og sosiopolitisk posisjon i samfunnet. Andre kvinner var med på å rane de drepte for både verdier og klær, noe som resulterte i at et stort antall menn måtte begraves nakne. Kvinner tystet på hvor folk gjemte seg, fremskaffet bensin som ble brukt til å brenne mennesker levende, og fungerte på mange måter som «cheerleaders» for massakrene. Til og med noen få kvinner deltok i drapene. Kvinne- og famileministeren Pauline Nyiramasuhuko var aktivt med på å velge ut tutsimenn til slaktehusene (African Rights Report 1995), og én av de to lederne som regisserte massakrene, var Madame Agathe Habyarimana, enken etter den drepte presidenten (http://www.gendercide.org/case_rwanda.html).

Kosovo

Under operasjon «Hestesko» i Kosovo 1998–1999 skulle serberne iverksette den «endelige» løsningen på det etnisk-albanske «problemet». Serberne gjennomførte etnisk rensing ved å drepe stridsføre menn og voldta kvinner. I Bosnia-Herzegovina gjennomførte serberne de mest grundige, grusomme, systematiske og kjønnsselektive masse mordene mot den muslimske befolkningen. Fra juni 1991 til desember 1994 ble mellom 200 000 og 400 000 drept, og andelen menn utgjorde mest sannsynlig 80–90 prosent. Mellom 20 000 og 50 000 bosniske muslimske kvinner ble voldtatt av bosniske serbere som et ledd i en kampanje av psykologisk terror for å ydmyke befolkningen (http://www.gendercide.org/case_bosnia.html). I Srebrenica ble mellom 8 000 og 10 000 menn drept i en massehenrettelse – det offisielle tallet på savnede er 7 079 – et antall som utgjør omtrent 38 prosent av alle savnede i krigen.

SOVJET

Under angrepet på Stalingrad i 1941–1942 drepte den tyske hæren 2,8 millioner krigsfanger i løpet av åtte måneder, først og fremst ved å sulte dem til døde. Siden mange av de sovjetiske fangene var slaver, ble de ansett som «Untermenschen» av nazistene (Goldhagen 1996:290). Denne utryddelsen av stridsføre menn overgår i effektivitet tyskernes utryddelse av jødene, selv om Holocaust totalt resulterte i et større antall døde. Til sammen tok nazistene mer enn 5,5 millioner krigsfanger i Sovjet, og i midten av 1944 var mer enn 3,5 millioner døde (Calvocoressi, Wint & Pritchard 1989). Som en skjebnens tragiske ironi ble de to millionene som overlevde sendt til sovjetiske fangeleirer, mistenkt for å ha samarbeidet med tyskerne. Antallet som døde i Stalins fange- og arbeidsleirer er estimert til omkring 20 millioner, hvorav 98 prosent var menn (Conquest 1968:711–712). Slavearbeid var essensielt i den sovjetiske økonomien, og det var mer effektivt å skvise et par årsverk ut av hver enkelt før de døde, enn å ha dem i fengsel. Stalins behov for å bygge Sovjet forutsatte ekstrem og uendelig arbeidskraft.

BANGLADESH

I Bangladeshs frigjøringskrig fra Pakistan ble mellom en og tre millioner drept, og mellom 200 000 og 400 000 kvinner voldtatt. Hvor mange av hvert kjønn som ble drept, er vanskelig å anslå. Hvis man tar utgangspunkt i de høyeste estimatene, regner med at halvparten av alle voldtatte kvinner ble drept, og så doubler dette antallet for å inkludere drepte barn av begge kjønn, er fremdeles dødsraten av menn på 80 prosent av det samlede antallet døde (http://www.gendercide.org/case_bangladesh.html).

KINA

Nanjing-massakren i Kina i 1937–1938 er et sjeldent eksempel på folkemord på både menn og kvinner. Den japanske sadismen var uten grenser. Kvinner ble massevoldtatt, og mer enn 200 000 mennesker ble drept. Estimaten over antall voldtatte kvinner varierer fra 20 000 til 80 000. Kinesiske menn ble også voldtatt av soldater og presset til å voldta egne døtre, og minst én kineser ble drept fordi han nektet å utføre nekrofil (http://www.gendercide.org/case_nanking.html).

«SMÅ OG GLEMTE MASSAKRER»

I Delhi ble det i 1984 fra 31. oktober til 4. november drept mer enn 2 500 menn og noen få kvinner på grunn av politisk opprør etter mordet på Indira Gandhi. I Kurdistan i Irak i 1983 ble 8 000 menn fra Barzani-stammen bortført av irakerne, og har vært forsvunnet siden. De antas å være drept. Millioner av menn er drept uten at det blir viet videre oppmerksomhet. Omtrent tre millioner kinesiske menn i Chiang Kai-sheks hær døde under

Annen verdenskrig, men soldater i krig regnes ikke med under kjønnsrelatert masse mord. Skillet mellom soldater og sivile menn er likevel flytende. Sivile som nekter militærtjeneste i krig, blir ofte drept som desertører og landssvikere, og derfor har ikke alle soldater valgt krigens premisser (Jones 2000). Det er ikke andre valg enn å drepe eller å bli drept, og dermed oppstår den paradoksale situasjonen at rollen som undertrykker og undertrykt smelter sammen og fremstår som ett: som noe mandig og maskulint.

Å vurdere hvem som er mest undertrykt og utbyttet er vanskelig og etisk problematisk. Ved å hierarkisere ulike lidelser, legitimeres dominansforhold: Noen overgrep blir gitt status som krenkelser av menneskeheten, mens andre blir tiet i hjel og sett på som irrelevante. Hvorvidt det er «best» eller «verst» å bli voldtatt eller drept, er et ikke-spørsmål fordi ingen av delene skal skje, og begge representerer maktovergrep som må fordømmes. I et *gendercide*-perspektiv er det likevel viktig å fremheve alle de millionene av menn som har blitt drept uten at det har fått noen videre oppmerksomhet i et kjønnsperspektiv. I vår groteske verden ser grusomhetens statistikk slik ut:

Tabell 1: Forhold mellom antall drepte menn og antall voldtatte kvinner

Land/Sted	Årstall	Totalt antall drept	Antall menn drept i prosent	Antall kvinner voldtatt
Stalin-Sovjet	1930–1950	20 000 000	98	0?
Afrika, slaver	19–20. århundre	10 000 000+	95–99	?
Stalingrad	1941–1942	2 800 000	100	0?
Bangladesh	1971	1 000 000–3 000 000		200 000–400 000
Rwanda	1990–1994	800 000–1 000 000	75–80	50 000+ ?
Bosnia-Herzegovina	1992–1995	200 000–400 000	80+ ?	20 000–50 000
Nanjing, Kina	1937–1938	200 000+	50–60?	20 000–80 000
Kurdistan, Irak	1983	8 000	100	0?
Delhi	1984	2 500	99+	0?

Andre og flere eksempler kunne ha blitt tatt med, men dette gir et inntrykk av kjønnsrelasjoner og maktutfoldelser. Med unntak av i Nanjing er forholdet mellom drepte sivile menn og voldtatte kvinner ca. 10:1. I krig blir ti ganger flere *sivile* menn drept enn antallet kvinner som blir voldtatt. Dette er et faktum som i stor grad er oversett. Menn er også uskyldige ofre, og i mange situasjoner har menn som nevnt blitt mer undertrykt og diskriminert enn kvinner. Statistikken for falne soldater er enda verre, men det er liksom «normalt» at soldatene døde i skyttergravene under Første verdenskrig, i Vietnam og så videre. Soldater er «skyldige» ofre. De alliertes teppebombing i Dresden rammet begge kjønn likt, og kostet ca. 100 000 liv. USAs atombomber over Hiroshima og Nagasaki rammet også likt, og kostet ca. 250 000 liv.

De menneskelige omkostningene av disse folkemordene er likevel små sammenliknet med kjønnsselekterte folkemord av menn.

DET FØRSTE, DET ANNET OG DET TREDJE KJØNN

Utgangspunktet til Simone de Beauvoir var at menn representerer det positive og det nøytrale, mens kvinnen representerer det negative (Beauvoir 1994b:15). Begrepet «det tredje kjønn» er ofte brukt om seksuelt marginaliserte grupper blant menn, som for eksempel homofile eller transvestitter, men jeg vil i det følgende bruke det på en litt annen måte. Ifølge Beauvoir kan enkelte avsnitt av Hegels dialektikk som omhandler forholdet mellom herre og slave, like gjerne overføres på forholdet mellom mann og kvinne, for, som hun sier: «det kvinnene krever i dag er at de blir anerkjent som skapninger i samme grad som mennene, at eksistensen ikke blir underordnet livet og ikke mennesket i sin dyriske natur» (Beauvoir 1994b:37). Videre hevder hun at det fremgår gjennom historien at det alltid er mennene som har sittet med den konkrete makten: «Helt fra patriarkatets eldste tider har de funnet det fordelaktig å holde kvinnen nede i et avhengighetsforhold. Deres lovgivning er imot henne» (ibid:117).

Mannen har villet utnytte alle de mulighetene som åpnet seg med ny teknikk. Han skaffet seg en nyttig håndlanger ved å gjøre sin likemann til slave. Da slaven var en mer effektiv arbeidskraft enn kvinnen, mistet hun den betydning for stammens økonomi som hun tidligere hadde. Og i sitt forhold til slaven fant mannen en mye sterkere bekreftelse på sin suverenitet enn gjennom den langt mildere autoritet han hadde overfor kvinnen [...] Innenfor det organiserte patriarkalske samfunnet er slaven bare et husdyr med menneskelige trekk; herren kan behandle ham som han vil. Dette styrker hans selvfølelse, noe som deretter går ut over kvinnen. Alt hva mannen vinner, vinner han på hennes bekostning; jo mektigere han blir, jo dypere synker hun. (Beauvoir 1994b:47)

Med andre ord: Når Beauvoir kritiserer den tradisjonelle fremstillingen, der menn er det nøytrale og positive og kvinner det negative, beskriver hun slaven enda mer som et objekt enn kvinnen, og hun overser at flesteparten av slavene er menn. Dette blir en undertrykkende diskurs. Menn er menn, uavhengige av om de er keisere eller slaver, og dermed opphører ethvert dominans- og maktovergrep innad blant menn. Det faktum at mannlige slaver blir behandlet som ikke-mennesker, og sett på som menneskeskapninger med dyrisk natur, er tilsynelatende uproblematisk. Og til tross for at Beauvoir hevder at kvinnene mistet sin betydning for stammens økonomi

da slaven ble en mer effektiv arbeidskraft enn kvinnen, så er alt hva mannen vinner, vunnet på bekostning av kvinnen.

Hva angår slaver både i fortid og nåtid, blir Beauvoirs holdninger til kjønn diskriminerende og undertrykkende nettopp fordi det utelater å se på de mest undertrykte opp gjennom historien. De fleste av Stalins tjue millioner ofre som døde i arbeidsleirene, arbeidet som slaver. I løpet av kolonitiden i Afrika ble minimum ti millioner slaver drept som en del av imperiebyggingen. Mellom 90 og 95 prosent av dem var menn, og bare i Kongo er det estimert at flere millioner døde. Menn var billig kapital. Rasisme og oppfatningen om «den hvite manns byrde» kan forklare deler av det rådende menneskesynet. Den franske generalguvernøren Antonetti i Kongo var åpen med hensyn til den menneskelige kostnaden angående byggingen av jernbanen. Først estimerte han at mellom seks og åtte tusen menn kom til å gå med i byggingen, men dette antallet økte han seinere til ti tusen (Jones 2000). Dette var kun ett prosjekt. Man har estimert at det i Sibir under Stalin-tiden døde ett menneske per meter vei som ble bygd.

KVINNER SOM UNDERTRYKKERE OG DET ANDROSENTRISKE

Selv om kvinner historisk sett har vært mindre fysisk delaktige i masse mord enn menn, forhindrer ikke det at det finnes kvinner som forfekter og forsvarer slike kriminelle handlinger. I et famøst tv-intervju i 1996, hvor USAs FN-ambassadør Madeleine Albright ble konfrontert med at 500 000 barn hadde dødd av sanksjonene mot Irak, svarte hun «I think that is a very hard choice, but the price – we think the price is worth it.» Denne kommentaren blir enda mer grell og absurd når vi i ettertid vet at det nettopp var de mislykkede sanksjonene som var en av grunnene til Irak-krigen i 2003. Med andre ord: Som en konsekvens av USAs feilslåtte politikk døde disse barna til ingen nytte.

Hekseprosessene i middelalderen har tradisjonelt blitt sett på som et kjerneeksempel på kjønnsdiskriminering: et sted mellom 100 000 og 500 000 «hekser» ble drept. Hekseprosessen var en kampanje for å kriminalisere kvinners handlinger. Selve lovgivningen, dømmingen og eksekusjonene ble utført av menn, men det var i stor grad kvinner som tystet på og anmeldte hverandre, og uten kvinnes angiveri ville hekseprosessen aldri ha fått det omfanget den fikk (Briggs 1998:262).

I Ibn Fadlands beskrivelse av en vikingbegravelse ved Volga fremheves det ofte at slavinnen ble rituelt voldtatt av høvdingens menn, men lite fokus er rettet mot Dødsengelen, den kvinnelige prestinnen som drepte slavinnen. I et slikt perspektiv kan man spørre seg om slavinnen som ble med i Oseberghaugen også var voldtatt forut for begravelsen, og drept av en prestinne.

I mindre omfang, og som oftest uten dødelig utfall, blir haremsinstitusjonen normalt sett på som et symbol på patriarkat og kvinneundertrykkelse. I det Ottomanske imperiet hadde Sultanen fire offisielle koner foruten

haremet. Det var Sultanens mor som valgte ut konkubinene til haremet, og hvis hun fant spesielt pene og fruktbare emner, kunne hun velge dem ut til å bli en av de offisielle konene.

Diskriminering og undertrykkelse er ikke kun en relasjon mellom kjønnene, men i like stor grad en domineringsstrategi innad i hver enkelt kjønnskategori. *Undertrykking skjer ikke på grunn av, men uavhengig av kjønn.* Undertrykking er en konsekvens av asymmetriske maktrelasjoner, og ligger latent i all sosial interaksjon. Kvinner har ofte hatt en aksiomatisk stilling som den undertrykte. Denne *a priori* tildelte rollen som offer har hindret analyser av kvinner som makt- og voldsutøvere. Spesielt har Hutu-kvinnenes deltakelse i folkemordet i Rwanda har blitt viet liten internasjonal oppmerksomhet, nettopp på grunn av konstruksjonen av kvinnen som universelt offer. Kvinnens maktutfoldelse og overgrep overfor menn, kvinner og barn blir av andre kvinner ofte bortforklart, unnskyldt eller bagatellisert ved at de undertrykkende kvinnene handler innenfor et manns- og voldsdominert samfunn der premissene er lagt av menn (Lentin 1997:12–13).

ROMERTIDEN FRA ET GENDERCIDE-PERSPEKTIV

Romerne skapte et av verdenshistoriens største imperier. Det strakte seg fra England i nord til Sahara i syd, og fra Atlanterhavet i vest til Eufrat i øst, og omfattet mellom seksti og hundre millioner mennesker (Hedeager 2001:19–20). Et slikt imperium har sin pris, en pris som bare kan betales i blod – menns blod. Det er to ting som kjennetegner Romerriket i et *gendercide*-perspektiv: For det første ble frie borgere utkommandert som krigere, og for det andre bygde fremmede slaver imperiet innad. Med andre ord var alle menn som ikke var en del av den øverste eliten, dominert og diskriminert, og deres liv hadde liten verdi. Dette gjaldt i stor grad også for germanerne, der hele samfunnet var en hær og alle menn fra 15 års alder bar våpen, og den totale kampstyrken utgjorde mellom en fjerdedel og en femtedel av den samlede befolkningen (ibid:152).

Det berømte slaget mellom germanerne og romerne i Teutoburg i år 9 e.Kr. var et vendepunkt for Europa. Romerne tapte, og stattholder Varus' hær bestående av 30 000 mann ble utslettet (Hedeager 2001:13). Hvor mange romerske og germanske soldater som mistet livet gjennom århundrer med kamp er umulig å si, men generelt var det store tap ved hvert eneste slag. Hæren ble utvidet opp gjennom århundrene. Under Diokletian (284–305 e.Kr.) utgjorde den omkring 450 000 soldater, og under Konstantin den Store (306–337 e.Kr.) var den på 650 000 mann (ibid:82). Hvor store folkehærene til germanerne kan ha vært, er det vanskelig å estimere. Fra romersk side ble det sett på som nødvendig å ha en halv million krigere, i tillegg til innleide germanske tropper, bare til å forsvare imperiet (ibid:150). Mot Romerrikets slutt krevde de blodige slagene titusenvis av liv. I 391 e.Kr. stilte lederen for vestgoterne, Alarik, med 20 000

krigere i slaget ved Frigidus i Nord-Italia. Den romerske hæren gikk seirende ut av slaget, men tapene var enorme blant goterne, som mistet minst halvparten av alle sine soldater på slagets første dag. Da vandalkongen Gunderich krysset Rhinen i 406 e.Kr., var det etter et oppgjør med frankerne der vandalene angivelig skal ha mistet 20 000 mann (ibid:154–155). Da Attila i 451 e.Kr. gikk inn i Gallia, forteller sagnet at mer enn 200 000 ble drept (ibid:167). Det er selvsagt stor usikkerhet knyttet til et slikt sagn, kanskje var det kun 20 000 som ble drept, men bildet er likevel klart, og man må faktisk opp i nyere tid for å finne større folkemord på menn enn i Romerriket.

Herskere, keisere og faraoer bygger ikke imperier og kongedømmer med kvinner. Mannens biologiske styrke medfører at han som oftest har måttet bære den tyngste børen. Det har vært en nødvendighet å unytte og utbytte hans fysiske styrke til det ekstreme, kort sagt, skal man bygge imperier, holder det ikke kun å dominere kvinner. Hvor mange slaver det var i Romerriket er et debattert tema, men på Augustus' tid i det første århundre var det mellom 300 000 og 350 000 slaver av en total befolkning i Roma på 900 000–950 000. I Italia på samme tid er det anslått at to av seks millioner mennesker var slaver, det vil si at én av tre personer var slave. Hvor mange slaver det var i hele imperiet, er enda mer usikkert, men estimerer anslår det totale antallet til ca. ti millioner, det vil si at én for hver femte eller sjette innbygger var slave. En stor prosentdel av slavene var kvinner, men det antas at menn utgjorde et sted mellom 70 og 80 prosent av alle slaver. Denne statistikken inneholder et stort mangfold, og er derfor problematisk. Når det gjelder slaver, er det viktig å poengtere at det i praksis var stor forskjell mellom ulike typer slaver, og noen nøt godt av sosiale og politiske rettigheter (Madden 1996).

Krigsbytteofrene er mindre, men like fullt vitnesbyrd om tilsvarende praksiser i Norden. Hvorvidt de døde ble drept i selve slaget eller likvidert som krigsfanger etterpå, er usikkert, men arkeologisk sett er de noen av de klareste eksemplene på kjønnsselektert folkemord. Menn dreper menn. Den største delen av krigsbytteofrene er nedlagt fra slutten av det 2. århundret til begynnelsen av det 6. århundret e.Kr., og etter en ny gjennomgang har Charlotte Fabeck tolket 27 funn som krigsbytteofre. På disse 27 funnplassene har det vært minst 49 forskjellige ofringer i et samfunn hvor både det politiske, det sosiale og det religiøse liv hadde krig som mål (Fabeck 1991). Krigsbytteofrenes omfang og sammensetning tyder ifølge Ilkjær på regelrette kriger, og ikke småfeider eller røvertokter (Ilkjær 1991).

I de nåtidige eksemplene var forholdet mellom drepte menn og voldtatte kvinner ca. 10:1. Hvorvidt kvinner har vært voldtatt etter slike krigertokter i forhistorien, er vanskelig å vise arkeologisk. I nåtidige samfunn er det sammenheng mellom det generelle voldsnivået og antall voldtekter, og man kan anta at det har vært en tilsvarende sammenheng også i fortiden. Det krigersfølget som tapte i Illerup, kom mest sannsynlig fra det som er dagens Norge

(Ilkjær 2000:124). Hvis dette krigerfølget derimot hadde vunnet – og man må anta at den lokale befolkningen i Danmark har blitt påført tap gjennom århundrene – er det sannsynlig at de overlevende kvinnene har blitt utsatt for overgrep. Dette er kjent fra vikingenes tokter, men også i de eldre skriftlige kildene er det indisier som tilsier at en kvinnes posisjon utenfor sin ætt eller stamme var utrygg, og at det i mange sammenhenger var best å ta sitt eget liv hvis hennes mann døde. Procopius referer til en slik praksis blant innbyggerne fra Thule. Det var nødvendig for en Eruli kvinne å ta sitt eget liv i etterkant av sin ektemanns død hvis hun skulle bevare sitt ettermæle, men det er uvisst hva som ville skje med enken hvis hun valgte å leve videre (Hagberg 1967:68). En parallell krigssituasjon er også blitt tolket som opphavet til enkebrenningen i India; det var bedre for enken å kaste seg på bålet sammen med sin avdøde ektemann og krigsherren enn å bli fanget av fienden (Narasimhan 1998:30).

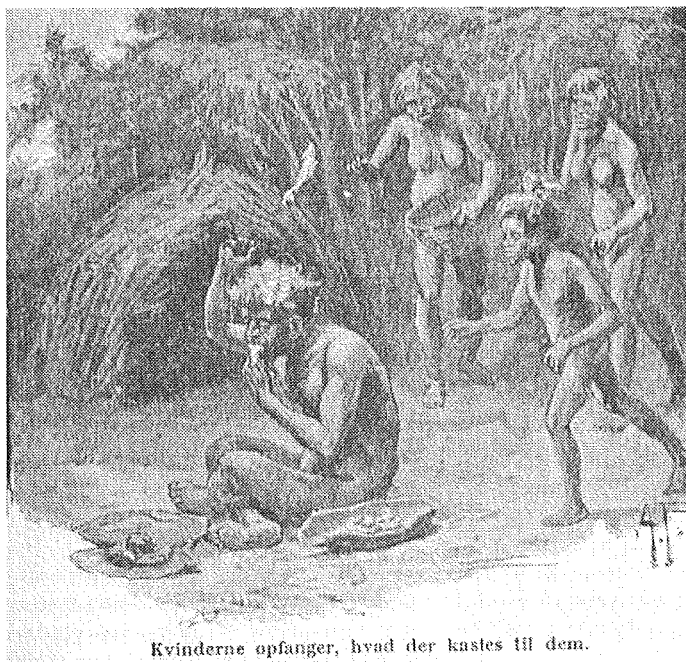
HVEM ER DEN HERSKENDE MANNEN?

Til tross for at uendelige mange menn har vært undertrykt, og dødd på grunn av sitt kjønn, har dette faktumet i liten grad blitt forsket på og synliggjort i diskurser om kjønnsrelasjoner. Krig og vold har i liten grad vært forskningstemaer i arkeologi, selv om det arkeologiske materialet vitner om den gjennomgripende betydningen dette har hatt for samfunnet (Vandkilde 2003). Forståelse av kjønnsrelasjoner, og ikke minst i forhold til vår forståelse av hva det er å være «mann» og hva maskulinitet innebærer.

De mest ekstreme kjønnsfremstillinger er ikke kun undertrykkende overfor kvinner, men også diskriminerende ovenfor menn. Louis de Rougemonts *Tredive Aar Blant De Ville: Poplæroidenskabelige Reise-Eventyr* (1900) er et slikt eksempel (fig. 2). Idet den mannlige jegeren slenger fra seg en halvspist fisk «opfanger kvindene hvad der kastes til dem», og de nakne skapningene kaster seg over maten. Uten å utdype hvordan kvinners rollen er fremstilt – bildet taler for seg selv – så er heller ikke mannsrollen positivt definert. Mannen er en egoistisk skapning uten empati, som behandler kvinnene med forakt. Denne fremstillingen er mer menneskefiendtlig enn kun kvinnefiendtlig.

Hvis kvinnen er den undertrykte part, retter det søkelyset mot hvem denne herskende mannen egentlig er. Når Beauvoir snakker om menn, snakker hun først og fremst om eliten, og om deres maktutfoldelse overfor *både kvinner og menn*, men glemmer at slaven har lite eller ingenting til felles med sin herre til tross for sitt felles kjønn. Historisk sett har den *utøvende* eliten i ethvert samfunn som oftest bestått av menn, men det rettferdiggjør ikke kategoriseringer som overser interne dominansforhold innad i kjønnsgrupper. Eliten utgjør 1–2 prosent, og de dominerte 98–99 prosent. Rollen som undertrykker er per definisjon plassert hos menn på grunn av deres kjønn, uavhengig av hva majoriteten av menn faktisk gjør. Kvinner i en gitt kontekst, for eksempel i lønns- og

arbeidssammenheng i et vestlig land, kan identifisere seg med og bruke situasjonen til kvinner i andre land, kulturer eller tidsperioder som argumenter til å rettferdiggjøre nåtidens kamp (se Beauvoir 1994a, 1994b). Tilsvarende må menn vike, tie og kollektivt ta på seg ansvar og skyld for hva andre menn har gjort i fortiden, eller i andre kulturer. Med andre ord må dagens menn stå til ansvar for undertrykkelser og overgrep som en elite tidligere har utført mot både kvinner og menn, uavhengig av hva mennene gjør i dag.

Kvinderne opfanger, hvad der kastes til dem.

Figur 2: Menneskediskriminerende fremstilling. Fra Louis de Rougemonts *Tredive Aar Blant De Ville: Populærvitenskabelige Reise-Eventyr* (1900:83).

Kvinnekampen er maktkamp og klassekamp. Denne kampen opererer på premisser som er basert på utbytting og dominans, og hvor man tilskriver et hierarkisk forhold mellom kjønnene. Jeg vil derimot argumentere for at disse kvalitetene og relasjonene er karakteristikk av makt og elite som fenomener, uavhengig av kjønn. Når kvinnekampen i stor grad er et spørsmål om hvem som har makt, hvor mange kvinnelige toppledere det er i bedrifter, hvem som tjener mest og så videre, er det ikke noe prinsipielt galt i det ut fra marxistiske premisser, som opererer med dominans og utbytteforhold: Noen må ha makt, tjene mest og så videre, og da er det like naturlig at dette er kvinner som menn. Det er normalt sett bare én leder i en bedrift, én rektor på universitetet, én statsminister eller én president i et land. Uavhengig av hvem som besitter disse posisjonene vil majoriteten – både kvinner og menn – være underordnet og i ulik grad dominert. Kjønnskampen har derfor i liten grad med mannlige eller kvinnelige kvaliteter å gjøre, men er først og fremst en kamp om makt og mulighet for å tilhøre eliten. Praktisk

har kjønnsdebatten godtatt det marxistiske perspektivet hvor noen skal dominere andre, og hovedproblemet er at kvinner vil være i eliten, og ikke bli dominert. Hvis man på den annen side hevder at målet er full likestilling for alt og alle, vil et skifte til et anarkistisk teoretisk perspektiv som et analytisk apparat løse opp deler av maktkampen, dominansen og herskerforholdet.

FRA MARXISTISK TIL ANARKISTISK PERSPEKTIV

I denne kjønnsdiskusjonen har jeg fokusert på soldater og sivile menn i krig på den ene siden, og slaver på den andre. I et anarkistisk perspektiv er det spesielt to forhold som kan ses som bevis på styresmaktens dominans, hersking og overtramp mot mennesker, nemlig militærsystemet og slaveriet. I Norge har vi nå en kvinnelig forsvarsminister, og F16-flyene blir sendt av gårde som aldri før. Dronning Elisabeth er offisielt den øverste lederen av det engelske imperiet med reell innflytelse, og England er en av okkupasjonsstyrkene i Irak. Margaret Thatcher ledet Falklandskrigen. Makt er ikke kun et mannlig anliggende, men en kraft som kan beruse alle, uavhengig av kjønn. Det er en verden basert på vold og makt. «When all the world has become military, then crime consists in not killing if military orders insist on it» (Camus 1962:152).

Forskjellen mellom marxisme og anarkisme er omdiskutert fordi begge retningene representerer både en samfunnsteori og et politisk program. Hovedforskjellen mellom marxisme og anarkisme som politiske teorier kan ses på som et spørsmål om hvorvidt en revolusjon og det påfølgende samfunnet skal styres gjennom et statsapparat eller ikke. «Anarki» betyr «uten Styresmakt» (Malatesta 2001:15). Den normale oppfatningen av anarki er kaos, men ut fra et anarkistisk perspektiv er situasjonen slik verden er i dag et kaos som er en konsekvens av stater og deres kriger (Sampson 1985). Styresmakten tjener interessene til de privilegerte klassene, og som vist er store deler av kjønnsdebatten i realiteten en klassekamp og en elitedebatt. Grusomhetens liste fra den groteske verden er et resultat av statsmakter, og ikke et tegn på sivilisasjon, og fra et anarkistisk synspunkt viser det hvilket kaos verden er i. Det kan ikke bli verre; det er kontinuerlig krig og undertrykkelse både mellom nasjoner og mellom kjønn. Staten garanterer ikke fred og sikkerhet for sine innbyggere, men snarere usikkerhet og tvang gjennom krig og slaveri (Bakunin 1998).

Dominering finner sted mellom mennesker (Sampson 1985:12), og følgelig er alle maktrelasjoner mellom individer kjønnsrelasjoner, uavhengig av om det dreier seg om relasjoner mellom menn eller mellom menn og kvinner. Det fundamentale prinsippet i anarkisme er at ingen skal ha verken ønske om eller midler til å undertrykke andre, eller la andre mennesker arbeide for seg i et utbytteforhold. Anarkisme er en frihetsideologi som likestiller alt og alle, og hvor det er en fri menneskelig solidaritet (Malatesta 1995:14).

Forskjellen mellom anarkisme og andre ideologier er at anarkisme har dette som et ontologisk utgangspunkt, ikke bare som et ideelt mål. Anarki er en samfunnsform og en form for sosial organisasjon hvor alle medlemmene lever som brødre og søstre uten noen form for utbytting og hierarki. Det er frihet uten offentlig styresmakt, som er en autoritær institusjon (ibid:52). Anarkisme betyr derfor ikke-vold og ikke-dominans av noen mennesker over andre mennesker, og anarkisme vil ikke påtvinge én persons vilje på andre i navn av fellesskapets beste (ibid:59). Anarkisme fremhever den individuelle friheten, men for at individet skal være fritt, kan det kun leve ut sin frihet i og gjennom et samfunn av andre frie mennesker. Det er en form for sosial interaksjon basert på alles frihet, for hvis ikke alle er frie, kan ikke det enkelte individet være fritt (Malatesta 1984).

Jeg har til nå ikke snakket om kjønnsdiskriminering i hjemmet, som er den mest klassiske og gjennomgripende asymmetriske relasjonen mellom kvinne og mann. Et symmetrisk samliv mellom mann og kvinne, uten konkurranse og hierarki, kan ifølge anarkistisk teori, som forfekter et samfunn uten noen offentlig styresmakt, bare starte i hjemmet (Sampson 1985:24). Det er derfor ikke overraskende at deler av de maktstrukturene feminismen har søkt å bryte ned, har likheter med og kan oversettes og uttrykkes i en anarkistisk terminologi (fig. 3):

ANARCHY

«Anarchy can and must triumph only through a harmonisation of interests brought about by voluntary cooperation, love, respect, mutual tolerance, persuasion, example and mutual benefits of goodwill. Anarchy is a society of brothers and sisters living freely in solidarity with one another and which assures to all the maximum possible amount of freedom, the greatest possible degree of development and benefit».

(Errico Malatesta 1995. *The Anarchist Revolution. Polemical Articles 1924-1931*. Freedom Press, London, s. 59.)

REVOLUTION

«Revolution is the destruction of all coercive ties; it is the autonomy of groups, of communes, of regions, revolution is the free federation brought about by a desire for brotherhood, by individual and collective interests, by the needs of production and defence; revolution is the constitution of innumerable free groupings based on ideas, wishes and tastes of all kinds that exist among the people; revolution is the forming and disbanding of thousands of representative districts, communal, regional bodies which, without having any legislative power, serve to make known and to co-ordinate the desires and interests of people near and far and which act through information advice and example. Revolution is freedom proved in the crucible of facts - and lasts as long as freedom lasts, that is until others, taking advantage of the weariness that overtakes the masses, of the inevitable disappointments that follow exaggerated hopes, of the probable errors and human faults, succeed in constituting a power which, supported by an army of mercenaries or conscripts, lays down the law, arrests the movement at the point it has reached, and then begins the reaction».

(Errico Malatesta 1984. *Malatesta. Life & Ideas*. Freedom Press, London, s. 153.)

Figur 3: Definisjoner av maktrelasjoner i anarkisme

AVSLUTNING

Fra å ha startet med kategoriseringen av mennesker i to bolker – menn og kvinner – med tre milliarder mennesker i hver, er vi nå nede på individnivå og den daglige handlingen mellom mennesker: mellom mann og kvinne, mellom kvinne og kvinne og mellom mann og mann. Jeg har forsøkt å vise at det er meget problematisk og anti-intellektuelt å snakke om kjønnsrelasjoner på et grov-masket og abstrakt nivå, der kategoriene er overstyrende for de enkeltes menneskers handlinger. Menn kan ikke stilles opp mot kvinner fordi det overser at det er stor variasjon innad i begge gruppene, og i verste fall er en slik polarisering ekstremt kjønnsdiskriminerende, fordi den usynliggjør undertrykkelse innad i kjønnskategoriene – som vist med kjønnsselektet folkemord på menn.

Til tross for at jeg har kritisert deler av Simone de Beauvoirs *Det annet kjønn*, vil jeg avslutte som jeg begynte: "Man er ikke født som kvinne, man blir det» (Beauvoir 1994a:9), og man er heller ikke født som mann, man blir det. Dette legger grunnen for empirisk å studere kjønnsrelasjoner som menneskelig interaksjon, og ikke kun som konstruksjoner og opprettholdelse av fordommer om at kvinnen er den undertrykte og mannen den som undertrykker. Ved å problematisere og oppheve det aksiomatiske utgangspunktet hvor utelukkende kvinner er ofre og diskriminerte, kan og bør det få konsekvenser for kjønnsdebatten og den politiske bruken av kjønn for å oppnå politiske fordeler i samtiden. Kvinner er ikke et universelt offer, og menn har i mange sammenhenger blitt undertrykt mer enn kvinner.

TAKK TIL

arrangørene av seminaret på Vitlycke. Vegard Iglebæk, Gro Kyvik og Ole Reidar Vetaas skal takkes for verdifulle kommentarer og diskusjoner forut for seminaret, og ellers har jeg i artikkelen inkorporert deler av både positive og kritiske reaksjoner som fremkom på seminaret, og ikke minst på vandrehjemmet! Espen Kutschera skal ha takk for å ha tipset meg om Louis de Rougemonts presentasjon av kjønnsrelasjoner. Og til sist, og ikke minst, takk til de redaksjonelle kommentarene fra Lisbeth, Ingrid og Silje.

LITTERATUR:

African Rights Report 1995 Not so Innocent: When Women Becomes Killers.
UNICEF

Bakunin, M. 1998 *Marxism, Freedom & State*. Freedom Press, London.

Beauvoir, S. 1994a *Det annet kjønn*. Bok 2. Pax Forlag, Oslo.

— 1994b *Det annet kjønn*. Bok 1. Pax Forlag, Oslo.

Briggs, R. 1998 *Witches & Neighbors: The Social and Cultural Context of European Witchcraft*. Penguin, New York.

- Calvocoressi, P., G. Wint og J. Pritchard 1989 *Total war: the causes and courses of the Second World War*. Pantheon Books, New York.
- Camus, A. 1962 *The Rebel*. Peregrine Books, London.
- Conquest, R. 1968 *The Great Terror: Stalin's Purge of the Thirties*. The Macmillan Company, New York.
- Fabech, C. 1991 Samfundsorganisasjon, religiøse ceremonier og regional variasjon. I *Samfundsorganisasjon og Regional Varition. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid*, redigert av C. Fabech og J. Ringtvedt, s. 283–303. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII, Århus.
- Goldhagen, D.J. 1996 *Hitler's willing executioners: ordinary Germans and the Holocaust*. Alfred A. Knopf, New York.
- Gough, D. 2000 Husband–hiring hastens the spread of Aids in Rwanda. I *The Guardian*, tirsdag 8. februar
- Hagberg, U.E. 1967 *The Archaeology of Skedemosse II*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Hedeager, L. 2001 *Tusen års Europa-historie. Romere, germanere og nordboere*, redigert av L. Hedeager og H. Tvarnø. Pax Forlag, Oslo.
- Ilkjær, J. 1991 Mosefundene i perspektiv. I *Samfundsorganisasjon og Regional Varition. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid*, redigert av C. Fabech og J. Ringtvedt, s. 277–281. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXVII, Århus.
- 2000 *Den første Norgeshistorien. Illerupfunnet: Ny innsikt i skandinavisk romertid*. Kulturhistorisk Forlag AS, Tønsberg.
- Jones, A. 2000 Gendercide and Genocide. *Journal of Genocide Research* 2(2):185–211.
- Lentin, R. 1997 Introduction. I *Gender & Catastrophe*, redigert av R. Lentin. Zed Books, London.
- Madden, J. 1996 Slavery in the Roman Empire: Number and Origins. *Classics Ireland* 1996, vol. 3:109–128.
- Malatesta, E. 1984 *Malatesta. Life & Ideas*. Freedom Press, London.
- 1995 *The Anarchist Revolution. Polemical Articles 1924–1931*. Freedom Press, London.
- 2001 *Anarchy*. Freedom Press, London.
- McGreal, C. 2001 A Pearl in Rwanda's genocide horror. I *The Guardian*, onsdag 5. desember.
- Narasimhan, S. 1998 *Sati. A Study of Widow Burning in India*. HarperCollins Publishers India, New Delhi.
- Rougemont, L. de 1900 *Tredive Aar Blant De Ville: Poplæroidenskabelige Reise-Eventyr*. Frem – Det nordiske forlag, Kristiania.

- Sampson, R. 1985 *Society without the state*. Peace Pledge Union, London.
- Vandkilde, H. 2003 Commemorative tales: archaeological responses to modern myth, politics and war. *World Archaeology*, 35(1):126-144.
- Warren, M.A. 1985 *Gendercide. The Implications of Sex Selection*. Rowman & Allanheld Publishers, New York.

Internettstedet *Gendercide Watch* på www.gendercide.org er et sted med mer informasjon om kjønnsselektert folkemord. Ellers er referanser fra disse nettstedene brukt:

http://www.gendercide.org/case_bangladesh.html

http://www.gendercide.org/case_bosnia.html

http://www.gendercide.org/case_nanking.html

http://www.gendercide.org/case_rwanda.html